Godišnjak/Jahrbuch 2014,43:121-126
DOI: 10.5644/Godisnjak.CBI.ANUBiH-43.40

Votivna ara Jupitera Kapitolinskog

Tarik Silajdžić
Visoko
Salmedin Mesihović
Sarajevo

Na području sela Kondžilo,[1] s desne strane rijeke Radovljanke, u općini Visoko nedavno je na svjetlo javnosti izašao jedan vrlo zanimljiv nalaz. Riječ je o veoma dobro očuvanom votivnom, epigrafskom spomeniku u obliku are, s datacijom u klasično historijsko razdoblje. Na osnovu vrlo jasnog i čitljivo uklesanog natpisa na latinskom jeziku, može se utvrditi da je posvećen Jupiteru, vrhovnom božanstvu rimskog panteona. [2]

U razgovoru s vlasnikom imanja na kojem se spomenik nalazi došlo se do informacije da navedena ara ne potiče izvorno s visočkog područja, nego je u jesen 2012. godine dovezena (u vidu poklona) s područja Rogatice. Ovim podatkom se gubi nada da je riječ o epigrafskom spomeniku izvorno s područja visočke općine. U ovom području do danas je evidentirano i, nažalost, slabo istraženo, značajno arheološko naslijeđe koje potiče iz klasičnog historijskog razdoblja.[3] Međutim, do danas nije pronađen nijedan epigrafski spomenik koji bi mogao dati neke odgovore na populacijska i neka druga historiografska pitanja visočkog područja za vrijeme rimske uprave.

[1] Kondžilo je malo selo, sjeverozapadno od centra Visokog, s oko desetak kuća. Smješteno je u kotlini Radovljanske rijeke koja se otvara u dva glavna pravca – na sjever prema selima Džindići i Brezovik i na jug prema selima Mihaljevići, Tujlići, Radovlje te dalje prema moštranskim naseljima i Visočkom polju. Radovljanska rijeka odavde teče prema jugu i na otprilike 6 km od Kondžila u Donjim Moštrima ulijeva se u rijeku Bosnu kao jedna od njenih lijevih pritoka.

[2] Epigrafski spomenik se nalazi u bašti vikendice u vlasništvu Mirse Čolića. Na osnovu pregleda referentne literature (Imamović 1977; Mesihović 2011) u znanstvenoj javnosti ara do danas nije objavljena. Ovom prilikom se srdačno zahvaljujem vlasniku koji mi je dopustio da učinim sve što je neophodno kako bi spomenik bio objavljen

[3] Bojanovski 1984.

Zahvaljujući relativno dobroj očuvanosti are,[4] izrađene od vapnenca, moguće je dati i jasnu preglednu sliku epigrafskog spomenika u njegovoj cijelosti. Ara je visoka 119 cm, širina baze je 68 cm, širina krovnog dijela je 62 cm, debljina spomenika u predjelu baze i krova je 55 cm. Širina samoga natpisnog polja je 54 cm, a njegova „debljina" je 44,5 cm.

Nad bazom are se nalazi višestruka i gusta profilacija koja ide cijelim obimom spomenika i predstavlja svojevrstan stepenasti prelaz ka natpisnom polju. Profilacijom je ukrašen i dio iznad natpisnog polja, spajajući se tako s gornjim, krovnim dijelom are. Krov s akroterijima i rozetama na sve četiri strane je dekorativno najistaknutiji dio spomenika. Akroteriji su reljefno uklesani, dok se rozete u sva četiri slučaja nalaze između. Zastupljena su dva tipa rozeta – šesterolisna rozeta i rozeta u obliku medaljona. Bočne strane nisu ukrašene, a vrh are je ravan.

Natpis se sastoji od pet redova s jasnim i simetričnim oblicima slova izuzev nešto manjeg „S" u četvrtom redu natpisa. Slova su visoka otprilike oko 5 cm i pokazuju kvalitetnu izradu. U predzadnjem redu koji se odnosi na ime dedikanta nalazi se skoro neprimijetna ligatura koja neoprezno oko može zavarati na pogrešno čitanje. Tako ispravno MARCIANVS na prvi pogled djeluje kao MARCINVS.

[4] Izvorno stanje spomenika pokazivalo je manja oštećenja samo na rubnim dijelovima baze i krova (predjeli akroterija) s prednje i zadnje strane. Trenutno stanje, međutim, pokazuje nešto drugačiju sliku jer nema oštećenja koja su se mogla zapaziti ranije. Po svemu sudeći, vlasnik je intervenisao na ari i upotrebom cementa nadomjestio sve one dijelove koji su nedostajali. Vlasnik je izvršio i uspješno čišćenje natpisnog polja skidanjem naslaga zemlje.

1. Sačuvani dio: IOVI • / CAPIT• / M•VLP / MARCINVS /5 V•S•L•M•
2. Rekonstruirani dio: *Iovi / Capit(olino) / M(arcus) Ulp(ius) / Marcianus /5 v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).*
3. Prijevod: Jupiteru Kapitolinskom, Marko Ulpije Markijan zavjet ispunio rado zasluženo.

Po E. Imamoviću: „O organiziranosti toga kulta svjedoči i činjenica da se spomenici Jupiterova kulta ili njegove kultne zajednice nalaze na području BiH u velikom broju, gdje su podjednako zastupljeni svi krajevi. Do danas je poznat ukupno 61 spomenik ove kultne zajednice (K. IV), od čega 53 pripadaju njegovom samostalnom kultu (K. IV), dok ostalih osam spomenika pripadaju njegovoj kultnoj zajednici..."[5] Po istom autoru: „Na 40 spomenika posveta božanstvu sadrži njegovo uobičajeno puno ime (I. O. M.), u jednom slučaju se javlja skraćeno ime *Iovi* (br. 133), ili *Iovi Maximo* (br. 185), dok imamo 17 slučajeva da je Jupiterovo ime propraćeno raznim epitetima."[6] Natpis *CIL* III, 14976, 3 = AHB p 603 → *Iovi / Inturb(ato)* je pronađen na lokalitetu Letka kod Duvna.[7] Epitet *Capitolinus* se na do sada poznatim bosanskohercegovačkim epigrafskim spomenicima nalazi na lokalitetu Mokronoge kod Duvna (*ILJug* I, 167 = AE 1958, 0062 = AHB p 581) → *I(ovi) Cap(itolino) / Victor dec(urio) / D(e?)l(minensium?) c(ivitatis?) v(otum) s(olvit) / l(ibens) m(erito)*[8] i lokalitetu Sikirići kod Srebrenice (*ILJug* 1555 = AHB p 287) → *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) / Cap(itolino)*[9].

Dedikant natpisa pripada ulpijevskom rodu, što bi značilo da su ili on osobno ili neki njegov predak po agnatskoj liniji primili rimsko građanstvo za principsa Trajana (vl. 98–117. god. n. e.). Po ovome bi *terminus post quem* nastanka epigrafskog spomenika bila vladavina Trajana. Na prostoru današnje Bosne je do danas poznato najmanje 27 osoba koje su sigurno nosile ulpijevsko gentilno ime.[10] Najviše ih pripada području gornje i središnje Bosne. Na rogatičko-romanijskom području do danas su bila evidentirana dvojica Ulpijevaca, i to: Marko Ulpije Apolodor (poznat preko natpisa *ILJug* III, 1569 = *ILJug* II, 623 = AHB p 123 = AE 2009 + 01028 iz Rogatice[11]) i Marko Ulpije Markijan (poznat preko natpisa *CIL* III, 14616 = AHB p 124 = AE 2009 + 01028 iz Živaljevića u Rogatici[12]). Natpis iz Živaljevića navodi da je Marko Ulpije Markijan posvetu ostavio Junoni Regini → *Iunoni Reg(inae) / Mar(cus) Ulp(ius) Marcian(us) / cum suis l(ibens) p(osuit)* = „Junoni Regini, Marko Ulpije Markijan sa svojom dobrom voljom (rado) postavio". I u ovom slučaju riječ je o dobro očuvanoj ari.

Sl. 1. *Natpis iz Živaljevića.*
(Preuzeto iz: Imamović 1977, 385, Sl. 131)

[5] Imamović 1977, 126-127.
[6] Isto.
[7] Patsch 1904, 347, Sl. 69; Imamović 1977, 360-361, Sl. 89; Mesihović 2011, 603; EDCS: http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis_en.php; EDH: http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD052290.
[8] Sergejevski 1957, 109-110, 124, br. 1, Tab. I, 1; Imamović 1977, 360-361, Sl. 90; Mesihović 2011, 581; EDCS: http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis_en.php; EDH: http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD019702.
[9] Sergejevski 1940, 145, br. 13, Sl. 15; Imamović 1977, 368-369, Sl. 104; Mesihović 2011, 287; EDCS: http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis_en.php; EDH: http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD033815.
[10] Isto, 651.
[11] Patsch 1910, 202; Bojanovski 1967, 152 i Sl. 10; Bojanovski 1988, 173; Imamović 1977, 374-375 i Sl. 116; Mesihović 2009, 58; 2011, 123; EDCS: http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis_en.php; EDH: http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD033890.
[12] Patsch 1900, 182-183, Sl. 12; Bojanovski 1967, 152; Bojanovski 1988, 173; Imamović 1977, 384-385 i Sl. 131; Mesihović 2009, 58-59 i nap. 17; 2011, 124; EDCS: http://db.edcs.eu/epigr/epi_ergebnis_en.php; EDH: http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/edh/inschrift/HD052569.

Pošto se zna da je ara Marka Ulpija Markijana s posvetom Kapitolinskom Jupiteru prenesena s područja Rogatice u Kondžilo, jasno se postavlja pitanje da li su ovaj Marko Ulpije Markijan i onaj čije se ime nalazi na spomenutoj ari iz Živaljevića ustvari jedna te ista osoba. Sa sadašnjim nivoom znanja moglo bi se tvrditi da je riječ o istoj osobi, koja je bila iznimni poštovalac Kapitolinske Trijade (Jupiter – Junona – Minerva). U prilog tezi da bi se moglo raditi o istoj osobi ide i konstrukcija samih natpisa koja je u svojoj osnovi istovjetna – ime božanstva, ime dedikanta i završna posvetna formula na kraju. Nijedan od natpisa ne nosi nikakve dodatne elemente koji bi mogli dovesti u pitanje zajednički identitet i eventualno dovesti do diferenciranja osoba na natpisima.

S obzirom na to da se radi o božanstvima najbitnije kultne zajednice u rimskom „paganskom" panteonu, moguće je da je dedikant Marko Ulpije Markijan obnašao i određene oficijelne funkcije ili službe, bilo provincijalnog ili lokalnog karaktera, u okvirima kolonije RIS... na širem rogatičko-romanijskom području. Ivo Bojanovski je inače dedikanta na epigrafskom spomeniku iz Živaljevića označio kao osobu grčkog porijekla, smatrajući da je on svoje rimsko građanstvo naslijedio od oca ili djeda, a u vezi s oživljavanjem rudarske aktivnosti u istočnoj Bosni za vrijeme principsa Trajana.[13] Nešto noviji pokušaji interpretacije porijekla Markijana iz Živaljevića upućuju na to da bi se moglo raditi o osobi domaćeg ilirskog porijekla (ili neki predak po agnatskoj liniji) koja je rimsko građanstvo stekla za vrijeme dačkih ratova u kojima su Iliri igrali bitnu ulogu.[14] Imajući ova različita tumačenja na umu, može se konstatovati da problem izvorne etničke pripadnosti, ali i društvene i političke pozicije Marka Ulpija Markijana još uvijek ostaje otvoren.

[13] Bojanovski 1988, 173.
[14] Mesihović 2009, 59.

Summary

Votive ara of the Iupiter Capitolian

The paper discusses the newly discovered votive altar dedicated to the main Roman deity of Jupiter Capitolinus. Originally derived from Rogatica but transported to Kondžilo area (municipality of Visoko), it sheds a new light on the personality of Marcus Ulpius Marcianus already known from another epigraphic altar from Živaljevići, also near Rogatica. Bearing this fact in mind, it can be assumed that Marcianus was an official person included in the Political-administrative life and thus played an important role in the Roman city of Col. Ris... wich is presumed to be in Rogatica. More importantly, it imposes some new ideas about the process of romanization of Rogatica area and confirms the fact that Roman-time Rogatica was one of the most developed Roman settlements of Bosnia at the time.

Skraćenice

AE	– L'Année épigraphique. Revue des publications épigraphiques relatives à l'Antiquité romaine, París.
AHB	– ANTIQVI HOMINES BOSNAE, Sarajevo
ANUBiH	– Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
CBI	– Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo (časopis Godišnjak)
CIL	– *Corpus Inscriptiones Latinarum*
EDCS	– Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby (http://oracle-vm.ku-eichstaett.de:8888/epigr/epigraphik_en)
EDH	– Epigraphische Datenbank Heidelberg (http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/offen/suchen2.html?benutzer=gast&kennwort=g2dhst
ILJug	– *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia*

Literatura

Bojanovski, I. 1967, Rimski kameni spomenici iz Rogatice, Naše starine XI, Sarajevo 1967, 143-164.

Bojanovski, I. 1984, Razdoblje rimske uprave, Visoko i okolina kroz historiju, I, Skupština opštine Visoko, Visoko 1984, 49-99.

Bojanovski, I. 1988, Bosna i Hercegovina u antičko doba, ANUBiH, Djela, LXVI, CBI, 6, Sarajevo 1988.

Imamović, E. 1977, Antički kultni i votivni spomenici na području Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1977.

Mesihović, S. 2009, CIVES COLONIAE RIS... – Likovi s antičkih epigrafskih spomenika rogatičko-romanijskog područja, Godišnjak ANUBiH, knjiga XXXVIII, CBI, knjiga 36, Sarajevo 2009, 55-74.

Mesihović, S. 2011, ANTIQVI HOMINES BOSNAE, Filozofski fakultet, Sarajevo 2011.

Patsch, C. 1900, Nove rimske epigrafske tečevine iz Bosne i Hercegovine, GZM, god. XII, sv. 2, Sarajevo 1900, 169-193.

Patsch, C. 1904, Prilog topografiji i povijesti Županjca – Delminiuma, GZM, god. XVI, sv. 4, Sarajevo 1904, 307-365.

Patsch, C. 1910, Prilozi našoj rimskoj povjesti, GZM, god. XXII, sv. 1, Sarajevo 1910, 177-208.

Sergejevski, D. 1940, Rimski natpisi iz Bosne, Užičkog kraja i Sandžaka, Spomenik SKA XCIII, Beograd 1940, 133-160

Sergejevski, D. 1957, Epigrafski nalazi iz Bosne, GZM, N. S. Arheologija XII, Sarajevo 1957, 109-125 + I-III.

1

2

3

4

Tab. 1. 1. *Izgled are s prednje strane*, 2. *Natpisno polje*, 3.-4. *Šesterolisna rozeta i rozeta u obliku medaljona*

1

2

Tab. 2. 1. *Krovni dio are*, 2. *Izgled krovnog dijela are s prednje i desne strane*